

Van den schaep-herder - Charles Estienne

Cap. XXV

David Teniers

We hebben in een eerder nummer al een paar teksten gebracht uit het boek 'Van de lantvwinninghe' van Charles Estienne. Dit dateert uit het jaar 1611.

Deze keer is de schaapherder aan de beurt.

Ist dat het beste profijt van der hoeven comt van de beesten te houden ende te voeden – t'welcke ghedaen wort met den overschot dat de huysman spaert van zijn foragien – sistingen ende andere dinghen die anders niet en costen dan de moeyte van te vergaderen ende op te sluyten – so mach ick wel seggen – dat 'tbeste ende profijtelijckste is op een hoeve te houden schapen.

Het is wel waer dat men sorghe moet dragen om die te bewaren van coude – van sweeringhen – van tbloet ende van andere inconvenientien – de welcke terstont van d'een beeste op d'ander comen ende oock de moeyte hebben van te bewaren int velt – ende aen de cribbe; maer wat profijt treckt oock de hoevenaer van dese beesten?

Want behalven **het mest** dat sy maken – dwelc alle andere in deughden te boven gaet voor zijn groote substantie – cracht ende vernieuwinge dat der eerden gheeft: soo gheven sy noch veel meer ander profijjten – gelijc van **de wolle** daer de lakenen – vilten – bonetten ende veel meer andere dinghen af ghemaect woren; van hun vachten – daer parkement oft leyr afghemaect wordt – van **d'melck** daer men de kassen af maect die seer excellent zijn – ende met den cortsten gheseyt van **het vleesch** dwelck zoo excellent is van hem selven dat het eenparigh eten van dien nemmermeer en verveelt maer altijts even lijflijk is om eten.

Van dwelcke men oock mach seggen dat in dien dese beeste so selden te coope ware als eenigh venisoen – haer vleesch soude boven alle wildtbraedt gheacht ende begheert worden.

Daeromme en sal niemant wonder geven noch vreemt schijnen- ist dat wy den vader des huysgezins leeren dat hy boven alle dinghen neerstigh ende sorgvuldigh zy voor de schapen – meer dan voor ander beesten oft vee ende dat hy sorghe draghe dat zijnen schaepstal wel gestopt ende gedeckt zy in de winter ende **eenen schaapherder hebben van goeden aerde** – neerstigh int tellen ende gheschikt tot veel eerlijcke dinghen – aldus van met cortsten geseyt –

so behoeft men wel sorghvuldigh ende voorsichtigh te wesen om te kiezen eenen goeden schapherder.

Het beste schaap

Nu zal de goede huysman om te hebben een fraeye cudde schapen ongeschoren schapen coopen - die noch graeuwe noch gespicede wolle en hebben om donsekerheyt van de verwe. Voorts sal hy als **onvruchtbaer** wederlegghen deghene die meer dan drie jaren oudt zijn ende kiezen die van twee jaren – die groot van lichaems zijn – langh van halse – langh van wolle die zigtachtigh – fijn ende blinckende is – groot van buycke ende met wolle bedeckt – **groot van mammen** – groot van ooghen met lange beenen ende eenen langhen steert.

De beste ram

Hy sal oock den ram seer prijsen die hooge ende langh van lichaem is – den buyck groot ende met wolle bedeckt heeft – den stert langh ende dic van vliese – ‘tvoorhoofd breedt ende dick van hayr – de ooghen swart rontomme met veel wolle becleet – **groot van cullen** – breedt van lendenen met groote ooren die met wolle bedeckt zijn – ‘tgeheele vlies van een couleur ende niet veelderleye.

Wel ghehormt – nochtans cleyne ghedraeyde ende ommedraeyde liever van rechte ende open. De tonghe ende het gehemelte geheel wit omdat de lammerkens die hy sal genereren ‘tvlies gheheel wit zouden hebben – want in dien zijn tonge gheheel swert oft d’onderste van de tonge swert gepleckt ware – soo soude – niet teghenstaende dat hy wit van vliese ware – het vlies van de lammers die hy genereren zal ghepleckt zijn: graeu oft swert ende daer door min gheacht ende van cleynder profijt,

hoe wel oock dat den ram met hoornen dit quaet heeft – dat by hem selven uyt der natueren ghewapent ghevoelende – niet en soeckt dan te vechten ende veel beeter is nae de open – deselve te seer quellende – nochtans is hu beter dan diegheen hoornen en heeft.

Want so hy hem sonder wapenengevoelt – soo en is hy so dapper niet om te vechten ende min heet.

Oock pleghen de herders **de hitte ende raserije** van eenen bock oft ram die te dertel is – te beteren met een stijf bardeken vol punten van nagels tegen zijn voorhoofd te hangen – want dat verbiedt hun te tocxen ende **te tuckelbollen** teghen malcanderen – midts dat sy met tocxen hun selven quetsen – oft men doorboort hun hoornen bast y de ooren – ghelijck sommige herders doen.

Den schaapstal

Den schaapstal sal op’t hoogste van den vrijthof gestelt werden – recht teghen het zuyden omdat hy droogher soude wezen – ende ghezonder lucht hebben – dewelcke so langh zal zijn dat zijn schapen daer moghen staen sonder malcanderen te verdrucken ende rontomme de cribben maken om uyt te eten geheel leegh.

Tusschen de schaperije ende het dack sal **eenen solder** wezen omdat de schapen in de winter soudent warmer staen ende dat de sneeu die door de riechelen dringht op hun vlies niet vallen en soude – ende door de warmte smeltende – niet en sincke tot op de huyt ende die gheel vercoude.

Dese schaapstal sal gheplaveyt zijn met cassiesteen – ahangende na den vrijt hof ende mestpoel opdat de pisse soude mogen afloopen – want dit ghedierte – hoe wel dat zeer wel ghecleet is en can geen coude verdraghen – jae in de somer geen hitte – daerom moet men maken eenen langen stal die seer leegh ende redelijck breedt is.

De cribben zullen staen ontrent anderhalven voet hooge van den vloer met veel hooghe rechte pertsen – dichte genoegh by een tegen de selve cribben gebonden – om te beletten datse op d’ander zijde van de cribben niet en zouden loopen.

De rammen van de oaien gescheiden houden

De schaepsherder zal zijn cribben ende schutsels van horden reyn houden – de welcke hy so vast sal stellen datse niet vallen en connen ende dat de rammen niet over en loopen by de oaien – noch de lammers by de siecke schapen – hy sal sorghe draghen om de oaien te laten **bespringen** van dat sy twee jaren oudt zijn tot de seven – want t’zevenste over zijnde beinnen sy op te houden ende verdrooghen.

Oock een oai die voor de twee jaren bespronghen is – brengt onstercke vruchten voort – maer ist datse voor de twee jaren draeght – men sal de lammers vercoopen.

De ram dient om de oaien te bespringen van dry tot acht jaren ende eenen ram is genoeg om bijftich oaien vol te maecken.

Den bequaemsten tijdt om de oaien te laten bespringen is de maendt vn novembre om dat de oai die haer jonghen vijf maenden draeght in de lente haer lammers zoude gheven – want dan sal sy de cruyden vinden die eerst beginnen te bloeyen – ende tsavonts t’huys comen met volle mannen die genoeg zullen zijn om haer lammerkens te voeden – dewelcke teghen Paesschen als men die den vleeschhouwers sal moeten vercoopen – seer schoon zullen zijn. Voorts soo zal men de oaien sommige dagen eer men die laet bespringen – **sout water** te drincken gheven – want sy sal dan te beter onthouden ende de ram zal te vyerigher zijn. ; Maer als de oai sal vol zijn en moet men geen meergeven – want sy soude misvallen.

Ist dat de hoevenaer wilt dat zijn oaien veel rammen voortsbrengen – so sal hy gae slaen alst drooch weer is ende dat de noordenwint waeyet – dat hy sijn schapen laet weyden, treckende starck tegen den selven wint ende dan de oaien laten bespringen.

Maer wil hy oaien hebben – soo sal hy die tegen het zuijden doen weyden en alsoo laten bespringen.

Als de oai arbeiden sal om te lammen – dan sal de schaepsherder indient noot is – sorghe dragen om haer te helpen – treckende uyt de moeder de vrucht ongheschent – ist dat die over dweers comt oft niet wel uyt comen (*p49*) can.

Want de oai arbeidt in het lammen – ghelijck de vrouwe int baren. Alst lam uyt is dan moetet opghenomen ende rechte ghehouden zijn – daer nae aen de mamme van de oai gehouden worden omdat soude de moeder beginnen te suyghen – nochtans niet eer voor datse een weynich van haer eerste melck is ghetrocken – dwelcke den lam zoude moghen hinderen. Daer naer zalt by de moeder twee eerste daghen gesloten staen omdat zijt soude mogen warm houden ende dat de moeder zoude leeren kennen.

Daer en tusschen moet men wel zorge dragen om de moeder met ‘tbeste hoy te voerden dat men mach hebben met een weynigh semelen ende zout daer onder ende alsoo drie oft vier dagen seer wel in den stal gesloten houden sonder te laten uyt gaen ende haer laeuachtigh water dragen om te drincken – daer een weynich meel van girs ende zout in is.

Maer so haest als haer lam haer sal beginnen te kennen – dan sal men haer mogen laten te velde gaen – ende het lam in eenen stal warm en doncker gesloten houden tot dat begint dertel te worden ende dan salt mogen smorghens en savonts uyt ghelaten worden om de moeder te suyghen als sy te velde gaet oft wederkeert.

Ende alst wat stercker sal zijn – men salt in zijnen stal semelen geven – oft seer goet ende cleyn hoy om te moghen eten terwijl dat de oaien te velde zijn.

De wijse schaepsherder en sal om zijn cudde vol te maken gheen houden dan de groffste – wollijghste ende sterckste lammers en die de coude van de winter lichtelijck moghen verdragen.

De reste zal hun nae de stadt seynden om te vercoopen.

Hy salder altijts een goet deel houden om te vullen de plaetse van degene die souden moghen steven oft sieck worden ende gae slaen dat zijn cudde altijts oneffen sy in getale.

Omdat over ouden tijden altyds is ghemerckt gheweest dat het oneffen getal geluckigh is ende een verborgen cracht ende perfectie heeft van eenen natuerlijcken voorganck tot alle goet. Daerom hout men voor seker dat de cudde die onghelijck van ghetal is – onghelijck ghesonder ende ghedurigher bewaert wordt dan die effen is.

De verstandige schaepherder en zal zijn lammers niet **lubben** voor dat sy vijf oft zes maenden out zijn – om het welcke te doen – so sal hy gebruycken de middelen int't lubben van de calvers verclaert hebben.

Lubben

Uit het stuk 'Van den Ossenherder' – halen we het technische stukje over het 'lubben' of snijden van de kalveren.

Dat moet ooc gedaen worden in den herfst ende int afgaen van den jare – ende op de wonde sal hy leggen wijngaert asschen – gemengt met litarge – ende drie daghen daer na ghesmolten peck gemengt met de voorseyde asschen.

Op den dagh dat hy zal gelubt zijn – ende sal men hem niet laten dirncken ende maer een luttel etens gheven.

De maniere van te lubben is dat men vatte met twee smalle houten regels ghelijck met tanghen – de senuen van de clooten ende terstont de culborze open snije ende de clossen uyt snije – maer in sulcker voegen dat men daer d'eynde late – dwelck aen de voorseyde senuen vast is. Want also en sal het calf niet seer bloeden ende niet geheel de couragie verliesen mits dat der noch blijft van de mannelijckheyt.

Als hy gelubt is – sal men hem seer neerstigh queecken tot den arbeyt....

In de winter zal hy die voeyeren met de beste schooven die hy in de scheure heeft ende sal hun overblijffels dickwils by een vergaderen die namaels zullen goet zijn om den koeyen ende peerden te stroeyen.

By gebreke van schooven zal hy die mogen voeyeren met bladers van olijve oft van esschen die men alst tijt is sal vergaert hebben oft met toemaet van hoy – de eytifus is hun seer goedt waert dat hy in dese coude landen mocht gevonden werden die van de geyten zeer begheert wort – midts datse daer door veel melcx krijgen.

Insgelijcx zijn ooc de vitsen maer het stroo van het ront en de plat saet dal hun van noode wesen als sy anders niet en sullen moghen hebben ende dat alle ander voeder opgheten sal zijn.

Herderen

Aengaende de tijt om die te velde te leyden men sal in de winter – herfst ende lente die smorgens in den stal houden ende niet te velde leyden voor dat de sonne den rijm heeft wegghenomen – want in dien tijt krijgense flurien ende swarigheyt van hoofde ende den loop door het eten van berijmde oft vervrozen gras.

Maer in de somer sal hy met den opganck van der sonne zijn cudde te velde leyden ende met de coelte als het jongh gras met den dau bedeckt is.

In den middach zal hy soecken de valleyen oft eenighe lommerachtighe plaetse om zijn schapen te bewaren voor de barnende hitte van de sonne. Maer omdat dese beeste seer teer is van hoofde ende groot letsel ontfangt van de sonne – soo sal hy in de sonne gheduerende de groote hitte wel zorghe ddragen om te weten wanneer **de hontsdaghen** beginnen – omdat hy voor noene zijn cudde zoude mogen westwaerts leyden ende naer noene oost-waer – want daer is veel aen geleghen – dat de hoofden van de weydende schapen contrarie de sonne gekeert zijn – die int beginsel van de hontsdaghen dese beeste dickwils hinderlijck is.

Ze voelen natigheid

Als cout ende nat weder is – ghelijck in de winter ende lente – zal hy die maer eensdaeghs wateren – ende in de somer tweemaels – te weten vier uren na der sonne op ganc ende tegen avont als die hitte over is.

Als hy die te velde leydet – so sal hy vooren gaen om te beletten dat sy niet en gaen op velden daer het gras quaet ende sorgelijck is – sonderlinghe op velden daer noch water op staet oft door eenen slachregen ende ongheweerten noch nat staen – want sy souden sonder twijfel eer veertigh dagen sieck worden ende sonder eenige hulpe stervan moeten.

Wit & de wolf

Hy sal oock liever **witte honden** houden om zijn cudde te volgen dan andere – ja – hy selve zal wit ghecleedt zijn – omdat de schapen uyt der natuere so bevreest zijn – dat zy so haest als zy sien eenige beeste van ander hayr terstont vreesse hebben dat **den wolf** is om hun te verslinden.

De honden moeten ooc eenen **yzeren halsbant** hebben vol scherpe punten omdat sy te stouter tegen den wolf souden vechten ende om dat hun de wolf niet en soude de keele afbijten.

In dien gebeurt dat zijn schapen verstroyt zijn – zo sal hy om die weder te vergaren ende by een te brengen - oft om te hoeden voor schade – roepen ende schuyfelen met zijnder schaep-slepel dreygende oft zijnen honde die hy daer op zal gheleerd hebben – daer op hissen – maer hy en salder niet nae worpen – noch verre van hun gaen – noch ooc liggen noch sitten.

Hy sal hun ooc twee soorten van geroep gewoon maken – een lustigh ende luyde om die voorts te doen gaen ende een ander om te roepen – opdat sy des twee verscheyden geroepen hoorende – doen souden tghene dat hun by elck van dien bevolen wordt.

Ist dat hy niet voorts gaet – so moet hy over eynde staen omdat by soude als een hooge wachter zijn over zijn cudde – ende niet en soude de schapen die traeght gaen ende vol zijn van den anderen laten scheyden – oft de gene die ghelamt hebben ende licht zijn int loopen niet en zouden van dieven oft eenige beesten genomen worden – eerwile dat de schaepherder staet en droomt.

Hy behoortse ooc somtijt in't weyden te verblijden – oft met singhen oft met te spelen op de fluyte – want de schapen sullen te gierigher eten ende soo seer niet verstroyen ende hem te beter ghehoorzaem zijn.

Hy en sal die niet leyden dan op ackers oft velden die brake liggen – aen hoevelkens die groen staen – in opgaende bosschen oft oock in beemden die nat noch vocht en zijn maer nemmermeer in broecklant oft in bosschen noch op plaetsen daer doornen – clissen ende distels zijn – want dat maectse schruft ende bederft de wolle.

Daer en is oock gheen so goeden weye noch geen so goet voetsel dat met lanckheyt van tijt ende eenparigh gebruyck de beesten niet en verveelt – ten sy dat de voorzinnighe herder daer in versie **met zout te menghen onder hun voeyeringhe** – oft op eenen vloer met pekels oft vuyl vet van olie besproeyende d'welck hun sal voor een sauce ende tot appetijdt dienen.

Schaapskooi

In't herte van de somer sal hy met zijn cudde comen rusten en parcken op lant dat brake light ende sal dat met hurden affschutten gelijk eenen stal – uyt genomen het dack – maer op de vier hoecken van zijn parck zal hij zijn honden stellen om de schiltwacht te houden ende sal hem selven houden int middel van 'tparck in hun hutte oft houten huysken – twelck hy herwaerts ende derwaerts roollen zal als hy vertrect van de plaetse oft van den velde.

Zijnen schaepstal en sal hy maer **eens 'tjaers schoone maken** – twelcke zal wezen corts na de oogst oft immers in julius als de cudden te velde liggen – maer nimmermeer in den herfst noch teghen den winter – want het misch verwermtse. (p 50)

Tersont zo zal dan ooc de laet dit mist doen voeren op zijn magerste lant – ende latent haer drooghen alle de reste van de somer tot in octobre ende dan sal by 't laten spreiden op 't velt ende menghen onder de marghel.

Maer hy sal weten dat hy maer te vier oft vijf jaren eens een plaetse daer mede misten en zal.

Als nu de
schaepstal sal
schoon ghemaect
zijn – soo zal zeer
goet zijn dat men
die perfumere **met
hayr van vrouwen**
oft hertshoorn – oft
hoorne van den
voet van de geyte –
om de slanghen
ende ander
ghedierten te

verdrijven – die de schapen dickwijls hinderlijck zijn.

't Scheren

De laedt zal zijn schapen doen scheeren in den meye – ist dat hy woont in een warm landt zuydtwaerts ghelegen – maer woont hy in een cout landt dat niet soo warm en is – so sal hy't doen ontrent **half julius** – maer nimmermeer in den somer noch inden winter – hy en zalder oock niet langher met onledigh laten zijn dan van smorgens ten achten tot den noenen – ende dat alst schoon weder is sonder wint – met den brekender manen.

Als sy geschoren zijn – soo sal hyse overstrijcken soetlijc met olie ende wijn onder een ghemengt om te consorteren – maer is ergens tvel af – so sal men daer by doen was gesmolten met onghesouten smeyr – want dat gheneestse ende preserveertse van de schorftheyt.

Om zijn schapen **ghesont te houden** – hy sal hun drooghen bakelaer gheven met zout – tersont beginnende van dat sy ghelamt hebben ende 'tselve onderhoudende tot datse by den ram ghestelt woren – by desen middel sullen sy vet – ghesont ende vol melckx zijn maer als die vol zijn – zoo sal men op houden om dat zy niet misvallen en zouden. Sy en moeten oock niet drincken dan een wijle tijds naer dat sy desen cost gheten hebben.

Tschaep is gheneyght tot de schorftheydt tot den **hoest** ende tot '**bloedt** welc is een uytnemende pijnne des hoofts ende oock de **peste**.

Besmettelijcke ziekte

Dese drie laetste siecten zijn ongheneselijck ende smettelijck soo dat een schaep besmet zijnde met eenighe van dese sieckten d'ander doet sterven.

Ende dan moet mense veranderen van tocht ende stallinghe ende daer en tusschen sal men ghenesen het sieck schaep – ende vercoelen met versch stroo – wel hooghe ghestroyt ende den **stal beroocken ende parfumeren** veel daghen met thymus – roosmareyn – geneverbesien – poleye – marieleyne – balseme – heydens wontcruyt – basilicon – ende ander welriekende cruyden.

Voorts zal men d'ander terstont zout in gheven met het vierendeel solfer t'samen gemengt het welke hun sal purgeren ende van dese smette bewaren.

Alsulcke sieckten krijghen sy van quade cruyden te eten oft van water te drincken dat op de velden stille staet oft dat de plaetsen daer sy weyden nat ende vocht zijn door eenige

slachregen oft ongheweerte in welcken ghefallen datse onghetwijfelt voor de zes weken cranck worden.

Daerom ist dat men wil sulcken quaet beletten - so sal de schaepherder altyts voor zijn cudde gaen om te beletten datse niet en soude gaen op velden daer eenige oorzaak van qualijck vaert soude moghen zijn.

Tegen de schorftheydt van de schapen moet men een salve maken van solfer ende cypres wortel van elcx even veele – dewelcke men incorporeren zal met spieghel harst – camfer ende was om een salve daer af te maken – ende naer dat ghy daer mede drie avonden u schorft schaep ghestreken hebt – soo sult ghy't wasschen met looge – zeewater oft pekkel ende voor de laetste reyse met ghemeyn water.

De selve remedie is oock goetd voor een schaep dat luysen heeft.

Teghen den hoest ist dat dien sterck is – soo moet mense smorghens laten drincken met den hoornkenolie van soete amandels met wat witten wijn – 't samen laeuw ghemaect ende oock gheven versch stroo ende doen eten hoefbladeren – want ghemeynlijck in de lente comt henlieden dese sieckte – maer ist op een ander tijdt – zoo salmen hen moghen gheven wat gebroken fenegriek met comijn ende peerdenvoedinghe.

Het cruydt dat men heet **duysentknoop** is den schapen seer onghesont want ist dat sy daer af eten – soo swillet hun de gheheel buyck – schuymende een seer subtile ende sitnckende vochtigheydt – maer sy moeten dan terstont onder den steert ghelaten worden – vast by de billen oft dat alsoo goet is in de ader van de opperste lippe.

Teghen de dempicheyt salmen hun opsnijden de muylgaten ghelijck men de peerden doet oft d'ooren d'een voor ende d'ander nae afsnijden.

De snoter van de schapen – gelijk van de peerden houdt zoo vast in de langher datse noch met laten noch door drancken niet verdreven en can wordn. De alderbester remedie is datmen t'schaep (indien dat hem de sieckte by blijft twee daghen) versmacte – want d'ander rammen ende oyen snacken nae het ghene datse laten ligen op de canten van de crybbe – ende krijgen terstont daer na deselve sieckte.

Sommighe muylstooters zegghen dat men henlieden soude hanghen aen den hals een levende **wijngaert padde** ghebonden in een saccken van nieuw lijnwaet – ende dae laten hanghen neghen daghen lanck.

Ander willen segghen dat ment zoude weder tot gras stellen – ist een peet ende ist een schaep in een besonder weyde – ander segghen dat men moet loock ende edel savie 'tsdamen stooten ende een dranck daer af maecken met seer stercken azijn – 't zij voor peerdt of schaep oft eenighe ander beeste.

Ander gietense in eenen lepel ghebranden wijn met methridaet **maer ten helpt al niet** want sy sterven alle ghelijck door droochte van de longher ende metten schaepshoest uyt drooghende. Daer en is tot dese sieckte anders geen remedie dan ergens in een vuyle goote te worpen.

Als de schapen de cortse hebben – moet men die in de hiele laten oft tusschen de twee hoornen van den voet oft in de ooren doen bloeyen ende wel toesien dat sy niet en drincken. D'alderbeste remedie is om die van de cortsen te ghenesen ende oock van meer ander siekten is't dat men in water ende wijn siedet de maghe van eenen ram ende dat sy het sop drincken.

Als een schaep van bloedtsweeren ghequelt is – men sal die ghensesen met aluyn, solfer ende azijn tsamen ghemencht oft met honghe granaet-appels eer sy keernen krijghen met

aluynde wat azijn ghestooten oft met ghebrande ende afgheschrabde galnoten met groven wijn ghemengt ende daer op geheleydt.

Het bloedt – dat is een swijmelinghe die henlieden comt ontrent de hontsdaghen – soo dat sy sonder oorzaak draeyen – struyckelen ende springen ende ist dat ghy haerlieder voorhoofd oft voeten aentast – soo sult ghy bevinden dat se uytter maten seer branden.

Daer tegen moet men hen de ader slaen die op den neuse is – recht in de middel met eenen gheslepen hoorne – soo hooghe alst moghelick is.

De beeste gaet terstont van haer selven ende terstont daer naer soo comtse tot haer selven oft tot goet oft tot quaet – niet te min – meer tot quaet dan tot goet.

Sommighe schaepherders hebben geproeft het laten int slaen van den hoofde luttel bloedts seffens ende hebben altemets wel daer mede ghevaren – ghelijck oock de ghene die teghen den hoest ende vercoutheydt hen in ghegoten hebben eenen lepel ghebranden wijns met Methridaet.

Sint Anthéunusvyer dat van de schaepherders wilt vyer gheenoemt is – valt seer quaet om ghenesen om datter noch meidcijné noch pferwerck en is die dat (*P 51*) can genesen.

Daer en is anders niet aen te doene dan met geyte melc te stoven – maer ‘tbeste is dat men van de cudde scheyde d’eerste schaep die’t crijght.

Teghen de peste en isser niet meer remedie voor de beesten dan voor de menschen ende ick late my duncken dat dese beeste ghelijck het vercken – door den grooten stanc van zijn vuyligheyt meer daer toe geneyght is dan eenighe andere – maer om een preservatie - soo heeft men bedacht dat men dickwils soude perfumeren haer cribbe met de voorseyde welriekende cruyden ghelijck poleyte – wilden balsem – ruyte met geneverbesien ende oock dickwils onder haerlieder eten mengen Mehloté ende wilde poleye – noch is oock daer tegen goet organ oft wilden balsem ende oock teghen den hoest.

Ist dat het schaep creupel wort door dat **zijn claeuwen weeck** zijn gheworden van te lange in zijn mest ghestaen te hebben ende dat niet gaen en mach – men zal hem dan afsnijden het eynde van de bedorven horen van den voet ende daer op leggen ongeblust calc met eenen lijnen doec niet meer dan eenen dach daer op latende ende t’sanderdaeghs sal hy spaensch groen daer op leggen dit doende by ghebeurte daer op legghende als nu het eene als dan het ander tot dat de hoorne oft naghel ghenesen is.

Ist dat ‘tschaep een **ecchele** heeft geswolgen men sal hem in gieten stercken azijn die warm gemaect is oft olie.

Ist dat boven op het vleesch eenighe **aposteunie** heeft – men sal die vliemen ende in de wonde doen cleyn gestooten ende gebrant zout met ghesmolten peck ghemengt.

Als een oye vol is – ist dat de tonge swert is – dat is een teecken datse swerte lammers sal hebben ende ist dat die wit is – so sullen de lammers wit zijn – maer is sy ghespickelt so sullen de lammers ghepleckt zijn.

De wolf en sal die schapen gheenén overlast doen – ist dat ghy bint aen den hals van het eerste dat vooren gaet eenen volle wilt loock.

T’is ooc seer goet dat men de **lammerkens** helpt – ‘tsy dat sy de cortse hebben oft eenighe ander sieckte.

Sijn sy sieck – so moet men die nemen van de moeder – ende ist dat sy de cortse hebben – te drincken gheven – melc van haerlieder moeder met zo veel regenwater ghemenght. Dickwils krijgen sy ooc een **schurftheyt onder de kinne** – als sy geten hebben cruyden daer dau op ligt. De remedie is daer tegen te nemen ysope ende zout van elcx even vele – wel te samen gestooten ende daer mede sal men strijcken ‘tghemelt van den monde – de tonghe ende den muyl ende dan de sweeren met azijn wasschen ende daer nae strijcken met teyre ende smeyr.

Ick en wil ooc hier niet vergheten de hoevenersse te leeren wat haer soude van een schaep moghen **dienen tot de ghesontheit van haer huysgezin.**

Het rinsel van den lam ghedroncken – is seer goet teghen alle soorten van fenijn.

De longher van eenen hamel versch geslagen ende op ’t hooft gheleyt is eer goet tegen de rasende cortse ende voor de ghene die schiec zijn van groote pijn van den hoofde.

De longher van een schaep gedrooght ende cleyne ghestooten – gheeneest die cack-hielen.

De vacht van een schaep versch geslagen ende gebonden op geslagen oft te berste gevallen partije van den lichaem – oft wedels die met wissel geslagen zijn – sal die terstont ghesenen – so verre als het schaep van den wolf niet en heeft ghebeten gheweest.

De wolle van een schaep stilt de pijn ende verdrijft de gheswillen van de partijen daer sy wordt op gheleyt – soo verre alst van **den wolf** niet en heeft gebeten gheweest – want in dien gevalle soude sy de pijn verwecken ende vermeerderen.

Ja dat meer is – de wolle daer de wolf met zijn tanden heeft inne gheseten – is tot luysen meer gheneghen.

Maer ter contrarie het vleesch dat is door de wolfsbete veel malscher gheworden – midts dat den aessem van den wolf soo seer heet is dat de beenders in zijn maghe smilten.

Een keersse van enckel schapen ruet gemaect – in een kiste met cleeders oft lijnwaet gheleyt – bewaert die van den muysen.

Schaepstront met azijn ghemenght geneest alle hangende wratten ende alle soorten van bloetsweere.

